
IN EEN TIJD VAN OVERVLOED

K.L. Poll

Hoeveel ironie kan een cultuur verdragen? Dat was de vraag die ik kreeg voorgelegd. Dus niet: hoeveel ironie hebben we nodig, maar wanneer krijgen we er genoeg van.

Hoeveel ernst kan een cultuur verdragen? Hoeveel welvaart? Bij dit soort vragen is het antwoord van minder belang dan de vraag. De vraag richt de aandacht op de mogelijkheid van een grens.

De tweede helft van de twintigste eeuw is in het westen een tijdvak waarin de ironische houding goed blijkt te gedijen. Althans in sommige compartimenten van de cultuur - literatuur, theater, journalistiek, het café, huiskamer, de sociëteit, hier en daar bij plukjes beoefenaars van alpha- en gamma-wetenschappen.

Maar lang niet overal. Wie bijvoorbeeld veel onder juristen verkeert, of onder ingenieurs en economen, zal zich niet snel beklagen over een teveel aan ironie. Het recht is niet grappig. Het leent zich niet voor die speciale manier van onserieus serieus doen die ironie heet, het bewuste overdrijven of omkeren om de mensen een gevoel van vrolijkheid te bezorgen. Ironie veroorzaakt dubbelzinnigheid en komt voort uit de behoefte dubbelzinnige uitspraken te laten horen of gebaren te maken die zich lenen voor meer dan één uitleg. Het recht houdt daar niet van. Sterker nog, de wetgever, en de ambtenaar en rechter in zijn spoor, streeft juist naar formules die maar voor één uitleg vatbaar zijn, naar zekerheid - rechtszekerheid.

Voor economen, wiskundigen en technici gelden soortgelijke overwegingen. Geld is geen ironisch betaalmiddel - het heeft een waarde die voor iedereen dezelfde is, er kan geen misverstand over ontstaan. Ook de sfeer van getallen en machines, van meten en rekenen, leent zich niet voor dubbelzinnigheid, voor het gebrek aan precisie dat ironie eigen is.

Ironie kan scherp zijn, maar nooit nauwkeurig. De spotter ondermijnt zekerheid, bederft rechtlijnigheid, maar wat hij ervoor in de plaats stelt is, met opzet, daarom ga je lachen, niet duidelijk.

De voorbeelden van terreinen waar ironie niet welkom is - recht,

economie, techniek, wiskunde - zeggen ook iets over het nut van ironie en over de mogelijke oorzaken waarom de ironische houding in sommige milieus de toon van de omgang bepaalt. Het zou wel eens kunnen dat naarmate de macht van het juridische, het economische en het rekenkundige denken de ruimte voor ironie kleiner wordt en het gemis groter.

Het is net zoiets als steeds meer land inpolderen of steeds meer bos- en landbouwgrond bebouwen met huizen en fabrieken. Waar dat gebeurt ontstaat behoefte aan reservaten, in dit geval reservaten voor het bevrijdende sentiment van de ironie, als parken voor de gezondheid. Het vervellende is dan dat die parken volstromen, dat er in de Zwitserse bergen, op de Friese meren, langs de Joegoslavische kust steeds grotere samenklonteringen ontstaan van vrolijke vrijetijdsbesteders.

Ironie is een onmisbaar *antidotum*, een tegenwicht tegen de opdringende humorloze staat, de opdringerige humorloze wetenschap, het zwijgende, razendsnelle gecijfer en gereken - maar het tegengif blijft een gif, met onaangename gevolgen als je er te veel van in je hoofd toelaat.

Wat gebeurt er bij te veel ironie?

1. Ironie impliceert afstand en afstand is het tegendeel van engagement, geestdrift, meedoen, overgave.
2. Ironie impliceert plezier, zacht of hard lachen om de overdrijving, de karikatuur, de komedie van het doen-alsof. Het kan dienst doen als afweerwapen bij een teveel aan ernst, aan verdriet, medelijden, angst, tragedie. Maar als het afweerwapen succes heeft ontstaat het gevaar van afstomping.
3. Ironie impliceert vrijheid, al is het maar de vrijheid van de hofnar die als enige de heerser mag bespotten. Vrijheid is het tegendeel van noodzaak, dwang, plicht, gehoorzaamheid. Waar een dwingeland heerst is ironie een overlevingsmiddel - maar wij leven niet in een dictatuur.
4. Ironie impliceert wantrouwen, het tegendeel van naïveteit. Wie ironisch doet, laat merken dat hij op de hoogte is, *sophisticated*, niet nieuwsgierig.
5. Ironie is een teken van superioriteit, zelfverzekerdheid. Wie ironisch reageert twijfelt niet. Hij voelt zich thuis in zijn onderwerp en zijn gezelschap. Hij wekt althans graag die indruk.
6. Ironie past slecht bij geloof en gelovigheid - bij alle ideeën en rituelen waarvoor geloof onmisbaar is.

Hoeveel ironie kan een cultuur verdragen? En een hoofd? Hoeveel is er minimaal nodig? Minimaal tien procent, zou ik zeggen, en maximaal dertig. In de vrije reservaten liggen de uitersten verder uit elkaar. Tussen de nul en de vijftig.